

УДК 338.436.33/635

З. М. Герасимів,

к. геогр. н., доцент кафедри економіки підприємства, Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України "Бережанський агротехнічний інститут", м. Бережани, Тернопільська обл.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНА У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Z. Gerasymiv,

Candidate of geographical science, associated professor of department of economy of enterprise, separated subdivision of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine "Berezhanskiy agrotechnical institute", m. of Berezhani, Ternopil area

THE EFFICIENCY OF PRODUCTION OF GRAIN IN AGRICULTURAL ENTERPRISES

У статті здійснено аналіз сучасного стану, обсягів та ефективності виробництва зерна у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області. Розглянуто динаміку зібраних площ зернових культур, врожайність, динаміку валових зборів зернових культур та фактори, що на них впливають. Охарактеризовано виробництво зернових культур у господарствах різних форм власності.

Проаналізовано собівартість виробництва одиниці продукції. Розглянуто структуру витрат на виробництво зернових культур, виручку від реалізації продукції. За зведеною статистичною інформацією проведено аналіз ефективності виробництва зерна у сільськогосподарських підприємствах. Розглянуто прибуток та рентабельність вирощування різних видів зернових культур.

Запропоновано напрями підвищення ефективності виробництва зерна та перспективного розвитку зернового господарства у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області.

The analysis of the modern state, volumes and efficiency of production of grain in the agricultural enterprises of the Ternopil area is carried out in the article. The dynamics of the collected areas of grain-crops, productivity, dynamics of gross collections of grain-crops and factors, that on them influence is considered. The production of grain-crops in the economies of different patterns of ownership is described.

A prime price of unit of products is analysed. The structure of charges on the production of grain-crops, profit yield from realization of products is considered. On the erected statistical information the analysis of efficiency of production of grain in agricultural enterprises is conducted. An income and profitability of growing of different types of grain-crops is considered.

Directions of increase of efficiency of production of grain and perspective development of the grain growing in the agricultural enterprises of the Ternopil area are offered.

Ключові слова: ефективність, зернове господарство, урожайність, ціна, собівартість, прибуток, рентабельність.

Key words: efficiency, grain growing, productivity, price, prime price, income, profitability.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Зернове господарство є стратегічною галуззю економіки держави, від його розвитку залежить національна продовольча безпека, воно формує експортний потенціал агропромислового комплексу. Виробництво зерна є традиційною галуззю, воно визначає спеціалізацію сільськогосподарських підприємств Тернопільської області, забезпечуючи 47,9 % грошових надходжень. Але останнім часом спостерігається скорочення посівних площ та зменшення врожайності і обсягів виробництва окремих видів зернових культур, зокрема пшениці. Знижуються також показники ефективності виробництва більшості зернових культур.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми розвитку зернового господарства та підвищення економічної ефективності виробництва зерна висвітлюють у своїх працях

П.Т. Саблук, В.К. Савчук, В.П. Ситник, В.Г. Андрийчук, А.М. Стельмащук, В.І. Бойко, П.І. Гайдучий, В.Ф. Сайко, Л.М. Худолій та ін. Однак невирішеними залишаються питання, що стосуються ефективності вирощування зернових культур у сільськогосподарських підприємствах у розрізі окремих регіонів.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Основною метою публікації є аналіз сучасного стану, обсягів та ефективності виробництва зерна у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області, а також обґрунтування заходів для підвищення ефективності зернового господарства та перспективного розвитку галузі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Завдяки сприятливим ґрунтово-кліматичним умовам у Тернопільській області склались

Таблиця 1. Динаміка зібраних площ зернових культур у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області

Культури	2011 р.		2012 р.		2013 р.	
	площа, тис. га	структура, %	площа, тис. га	структура, %	площа, тис. га	структура, %
Зернові та зернобобові всього	334,0	100	364,1	100	345,8	100
в т.ч.: пшениця	168,2	50,4	181,4	49,8	142,1	41,1
жито	3,7	1,1	1,7	0,5	0,8	0,2
ячмінь	46,8	14,0	52,7	14,5	45,3	13,1
овес	3,2	1,0	4,6	1,3	2,4	0,7
гречка	12,0	3,6	12,8	3,5	8,5	2,5
кукурудза на зерно	95,3	28,5	106,0	29,1	143,0	41,4
зернобобові культури	4,6	1,4	4,7	1,3	3,5	1,0

За даними Головного управління статистики у Тернопільській області.

необхідні передумови для розвитку зернового господарства. Вирощують озиму і яру пшеницю, жито, ячмінь, кукурудзу на зерно, овес, гречку. Зернові мають найвищу питому вагу у структурі посівних площ сільськогосподарських культур — 68,1 %.

Рівень розвитку зернового господарства визначається, насамперед, обсягами виробництва зерна, що в свою чергу залежить від розмірів посівних площ, їх структури та врожайності культур.

Із 2011 по 2013 рік спостерігається скорочення зібраних площ зернових культур у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області, за винятком кукурудзи на зерно. Найбільші зібрані площі припадають на пшеницю (41,1 %) та кукурудзу на зерно (41,4 %). Зібрані площі пшениці у 2013 році, порівняно із 2011 роком зменшились на 26,1 тис. га і склали 142,1 тис. га. Зібрані площі кукурудзи на зерно у 2013 році склали 143,0 тис. га, що у 1,5 рази більше, ніж у 2011 році. Зібрані площі ячменю у 2013 році, порівняно із 2011 роком, скоротились на 1,5 тис. га і становили 45,3 тис. га (13,1 % посівних площ зернових культур, у 2011 році — 14,0 %). У структурі зібраних площ зернових культур гречка займала 2,5 %, овес — 0,7 %, жито — 0,2 % (табл. 1).

Одним з найважливіших якісних показників, які впливають на розмір валових зборів, є врожайність сільськогосподарських культур. При вищій врожайності потрібну кількість продукції можна одержати з меншої площі, що є особливо важливим сьогодні.

Урожайність залежить від багатьох факторів, зокрема від наявності світла, тепла, води, поживних речовин. Важливу роль відіграють також терміни обробітку ґрунту, застосування сівозмін, меліорація, застосування добрив та засобів захисту рослин, система насінництва,

впровадження високоврожайних сортів, досягнень науково-технічного прогресу.

Урожайність зернових культур у сільськогосподарських підприємствах області у 2013 році становила 50,7 ц/га, що на 6,7 ц/га більше, ніж у 2011 році. Середньорічна врожайність зернових культур за останніх 3 роки становила 47,0 ц/га. Порівняно із 2011 роком, врожайність пшениці у 2013 році зменшилась на 5,2 ц/га і становила 34,8 ц/га. Середньорічна врожайність пшениці за останніх 3 роки становила 37,5 ц/га. Врожайність жита у 2013 році складала 25,3 ц/га, що на 2,7 ц/га більше, ніж у 2011 році. Середньорічна врожайність ячменю за останні три роки складала 32,2 ц/га, у 2013 році врожайність ячменю становила 28,4 ц/га. Врожайність кукурудзи на зерно у 2013 році становила 77,3 ц/га, що на 13,1 ц/га більше, ніж у 2011 році. Середньорічна врожайність культури за останніх три роки складала 71,6 ц/га. Врожайність вівса у 2013 році складала 20,3 ц/га,

Таблиця 2. Динаміка врожайності зернових культур у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області, ц/га

Культури	2011 р.	2012 р.	2013 р.	В середньому за 3 роки
Зернові всього	44,0	46,4	50,7	47,0
в т.ч.: пшениця	40,0	37,8	34,8	37,5
жито	22,6	25,1	25,3	24,3
ячмінь	32,4	35,7	28,4	32,2
овес	21,4	23,6	20,3	21,8
гречка	9,2	10,9	10,1	10,1
кукурудза на зерно	64,2	73,2	77,3	71,6

За даними Головного управління статистики у Тернопільській області.

Таблиця 3. Валовий збір зернових культур у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області, тис. т

Культури	2011 р.	2012 р.	2013 р.	Відхилення, %
Зернові та зернобобові всього	1471,0	1690,0	1753,9	282,9
в т.ч.: пшениця	673,3	665,6	495,3	-178,0
жито	8,3	4,2	1,9	-6,4
ячмінь	151,4	188,0	128,9	-22,5
овес	6,8	10,8	4,9	-1,9
гречка	11,0	13,9	8,6	-2,4
кукурудза на зерно	011,2	773,2	1100,0	494,8
зернобобові	9,0	12,3	8,2	-0,8

За даними Головного управління статистики у Тернопільській області.

що на 1,1 ц/га менше, ніж у 2011 році. Врожайність гречки зросла із 9,2 ц/га у 2011 році до 10,1 ц/га у 2013 році (на 0,9 ц/га) (табл. 2).

У 2013 році валовий збір зернових культур у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області збільшилось, порівняно із 2011 роком, на 282,9 тис. т за рахунок збільшення валового збору кукурудзи на зерно (табл. 2).

Валовий збір пшениці зменшився на 178,0 тис. т — до 495,3 тис. т у 2013 році (у 2011 році — 673,3 тис. т), що пов'язано із зменшенням врожайності даної культури (на 5,2 ц/га) та скороченням посівних площ (на 26,1 тис. га). У структурі валових зборів зернових культур частка пшениці зменшилась із 45,8 % у 2011 році до 28,2 % у 2013 році (на 17,6 %). Валовий збір ячменю у 2013 році становив 128,9 тис. т, що на 22,5 тис. т менше, ніж у 2011 році. Частка цієї культури у валових зборах зернових зменшилась на 3 % і становила у 2013 році 7,3 %. Валовий збір вівса у 2013 році становив 4,9 тис. т, що на 1,9 тис. т менше, ніж у 2011 році.

Виробництво гречки у 2013 році (8,6 тис. т), порівняно із 2011 роком, зменшилось на 2,4 тис. т, що пов'язано із значним скороченням посівних площ. Значно збільшилось виробництво кукурудзи на зерно (в 1,8 разів) через збільшен-

ня посівних площ та зростання врожайності. Частка культури у структурі валових зборів зернових культур збільшилась на 21,6 % і становила у 2013 році 63,1 % (рис. 1).

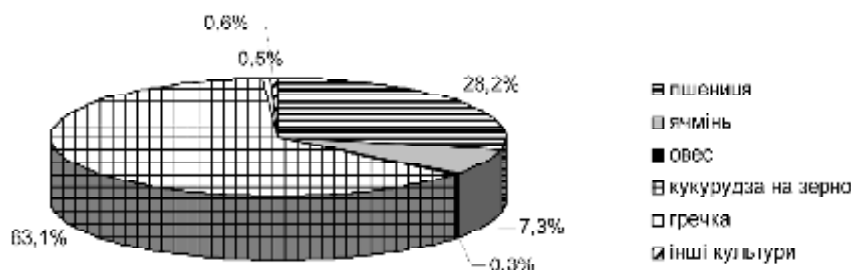
Найбільше зібраних площ зернових культур у 2013 році припадало на господарські товариства (181,3 тис. га) та приватні підприємства (104,7 тис. га). Найбільші обсяги валових зборів були в господарських товариствах (1000,8 тис. т) та в приватних підприємствах (492,4 тис. т), найбільша врожайність зернових була в господарських товариствах (44,0 ц/га), приватних підприємствах (47,0 ц/га) та у фермерських господарствах (34,6 ц/га) (табл. 4).

Для того, щоб забезпечити збільшення валових зборів зерна та високу його якість необхідно, перш за все, впроваджувати у виробництво нові сорти інтенсивного типу, вирощувати зернові культури по найкращих попередниках на основі прийнятих сівозмін.

Важливою категорією, що характеризує розвиток зернового господарства, є економічна ефективність виробництва зерна. Ефективність відображає співвідношення між одержаними результатами і витраченими на її досягнення ресурсами. Показником ефективності виробництва є собівартість продукції, величина якої зумовлює конкурентоспроможність і фінансові результати діяльності підприємств. Собівартість — це грошовий вираз витрат підприємства на виробництво та реалізацію одиниці продукції.

Собівартість виробництва 1 ц пшениці у 2013 році становила 138,4 грн., що на 17,0 грн. більше, ніж у 2012 році, собівартість виробництва 1 ц ячменю складала 150,4 грн., що на 32,2 грн. більше, ніж у 2012 році. Зросла собівартість виробництва 1 ц гречки — на 18,88 грн., жита — на 8,92 грн., вівса — на 13,79 грн. та проса — на 31,84 грн. Знизилась собівартість виробництва кукурудзи на зерно — до 91,0 грн. у 2013 році (на 10,13 грн., порівняно із 2012 роком).

Структура собівартості відображає відсоткове співвідношення окремих статей витрат у собівартості продукції.

Рис. 1. Структура валових зборів зернових культур у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області у 2013 році

Найбільшу питому вагу у 2013 році мали прямі матеріальні витрати — 71,5 % від загальної суми собівартості виробництва пшениці, 70,9 % — в структурі собівартості виробництва ячменю, 77,8 % — від загальної суми собівартості виробництва жита, 76,8% — у структурі собівартості виробництва кукурудзи на зерно.

Прямі витрати на мінеральні добрива у 2013 році займали 32,6 % у структурі собівартості виробництва пшениці, 28,9 % — ячменю, 26,6 % — жита, 23,5 % — вівса, 25,4 % — кукурудзи на зерно, 6,0% — жита. На амортизацію необоротних активів у 2013 році припадало 24,1 % у структурі витрат на виробництво пшениці, 24,7 % — кукурудзи на зерно, 24,4 % — ячменю, 16,4 % — вівса, 25,6 % — у структурі витрат на виробництво жита (табл. 5).

Виручка від реалізації продукції — це сума коштів, які надійшли на рахунок підприємства за реалізовану продукцію. Вона є основним джерелом грошових надходжень підприємства і впливає на формування показників економічної ефективності виробництва зернових.

Протягом двох останніх років виручка від реалізації зернових та зернобобових культур зменшилась на 185718,4 тис. грн. за рахунок зменшення валових зборів та обсягів реалізації більшості культур. У структурі виручки від реалізації частка зернових та зернобобових культур у 2013 році становила 61,1 %, їх у 2013 році було реалізовано на суму 1790239,5 тис. грн., що на 185718,4 тис. грн. менше, ніж у 2012 році.

У результаті реалізації озимої пшениці у 2013 році отримано 522078,6 тис. грн. (29,2 % усіх грошових надходжень), що на 252306,2 тис. грн. менше, ніж у 2012 році, від реалізації ярої пшениці отримано 22311,2 тис. грн., що на 35851,3 тис. грн. менше, ніж у 2012 році. У структурі виручки від реалізації частка ярої пшениці у 2013 році становила 1,3 % (у 2012 році — 2,9 %).

Від реалізації ячменю у 2013 році поступило грошових надходжень на суму 162620,3 тис. грн., що на 87802,4 тис. грн. менше, ніж у 2012 році. Частка грошових надходжень від реалізації ячменю у 2013 році склала 9,1 % виручки від реалізації, що на 3,6 % менше, ніж у 2012 році. Від реалізації гречки у 2013 році отримано 19833,3 тис. грн., що на 5038,4 тис. грн. менше, ніж у 2012 році (табл. 6).

Економічну ефективність характеризують такі показники, як фінансовий результат (прибуток) і рентабельність виробництва. Прибуток

Таблиця 4. Динаміка вирощування зернових культур за категоріями підприємств

	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Зібрана площа, тис. га			
Сільськогосподарські підприємства – всього	334,0	364,1	345,8
у тому числі:			
державні підприємства	1,7	1,9	3,1
недержавні підприємства – всього	332,3	362,2	342,7
з них:			
господарські товариства	163,6	181,5	181,3
сільськогосподарські кооперативи	0,7	0,5	0,5
приватні підприємства	103,6	115,0	104,7
фермерські господарства	44,3	49,5	42,0
Валовий збір, тис. т			
Сільськогосподарські підприємства – всього	1471,0	1690,0	1753,9
у тому числі:			
державні підприємства	4,1	4,5	7,7
недержавні підприємства – всього	1466,9	1685,5	1746,1
з них:			
господарські товариства	770,4	900,2	1000,8
сільськогосподарські кооперативи	0,9	1,0	1,1
приватні підприємства	462,0	522,7	492,4
фермерські господарства	163,7	176,5	145,2
Урожайність, з 1 га; ц			
Сільськогосподарські підприємства – всього	44,0	46,4	50,7
у тому числі:			
державні підприємства	24,6	24,0	25,0
недержавні підприємства – всього	44,1	46,5	51,0
з них:			
господарські товариства	47,1	49,6	44,2
сільськогосподарські кооперативи	13,2	19,9	23,0
приватні підприємства	44,6	45,5	47,0
фермерські господарства	37,0	35,7	34,6

За даними Головного управління статистики у Тернопільській області.

визначають за товарною продукцією, як різницю між виручкою від реалізації і її собівартістю. Перевищення собівартості продукції над виручкою від її реалізації становить збиток. На формування прибутку впливає кількість реалізованої продукції, ціна її одиниці і собівартість реалізованої продукції. Основним вартісним показником економічної ефективності виробництва, що засвідчує прибутковість, є рентабельність виробництва продукції.

У 2013 році, як і у 2012 році, реалізація зернових та зернобобових культур була прибут-

Таблиця 5. Структура витрат на виробництво зернових і зернобобових культур у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області у 2013 році, %

	Пшениця	Ячмінь	Жито	Овес	Кукурудза на зерно
Витрати – всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
у т. ч.: прямі матеріальні витрати	71,5	70,9	77,8	64,6	76,8
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
з них: насіння та посадковий матеріал	16,2	18,6	20,9	19,6	22,9
мінеральні добрива	32,6	28,9	26,6	23,5	25,4
пальне і мастильні матеріали	14,5	19,7	26,6	33,1	10,8
оплата послуг і робіт сторонніх організацій	17,3	11,4	6,5	9,0	25,9
решта матеріальних витрат	19,4	21,4	19,4	15,8	15,0
прямі витрати на оплату праці	5,1	5,6	5,7	8,8	3,8
інші прямі і загальновиробничі витрати – всього	23,4	23,5	16,5	26,6	19,4
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
з них: амортизація необоротних активів	24,1	24,4	25,6	16,4	24,7
відрахування на соціальні заходи	8,2	9,1	12,2	12,2	7,3
решта інших прямих та загальновиробничих витрат	67,7	66,5	62,2	71,4	68,0

За даними Головного управління статистики у Тернопільській області.

ковою. Зернове господарство принесло 56890,4 тис. грн. прибутку (у 2012 році — 304544,5 тис. грн. прибутку), рівень рентабельності галузі становив 3,3 % (у 2012 році — 18,2 %). Збитковим у 2013 році було вирощування озимої пшениці, яке принесло 39851,8 тис. грн. збитку, рівень збитковості становив 7,1 %. Вирощування ярої пшениці у 2013 році принесло 649,8 тис. грн. збитку, рівень збитковості галузі складав 2,8 % (у 2012 році — рівень рентабельності складав 14,7 %).

Вирощування ячменю озимого у 2013 році принесло 5492,2 тис. грн. збитку, рівень збитковості складав 11,9 %, вирощування ячменю

ярого принесло 10687,2 тис. грн. прибутку, рівень рентабельності склав 9,6 %. Найбільший прибуток принесло у 2013 році вирощування кукурудзи на зерно — 154992,7 тис. грн., рівень рентабельності складав 9,0 % (табл. 7).

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Для підвищення ефективності вирощування зернових культур у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області необхідно збільшити рентабельність зернових культур, зокрема пшениці. Підвищення рентабель-

Таблиця 6. Виручка від реалізації зернових та зернобобових культур у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області

Культура	2012 р.		2013 р.		Відхилення, +/-	
	Сума виручки, тис. грн.	Структура, %	Сума виручки, тис. грн.	Структура, %	Сума виручки, тис. грн.	Структура, %
Зернові та зернобобові всього	1975957,9	100	1790239,5	100	-185718,4	-
в т.ч. пшениця озима	774384,8	39,2	522078,6	29,2	-252306,2	-10,0
пшениця яра	58162,5	2,9	22311,2	1,3	-35851,3	-1,6
жито	7231,3	0,4	2298,0	0,1	-4933,3	-0,3
овес	2715,4	0,1	4839,3	0,3	2123,9	0,2
ячмінь	250422,7	12,7	162620,3	9,1	-87802,4	-3,6
гречка	24871,7	1,3	19833,3	1,1	-5038,4	-0,2
кукурудза на зерно	845230,0	42,8	1044007,6	58,3	198777,6	15,5
горох	8610,8	0,4	9710,8	0,5	1100,0	0,1
інші зернові та зернобобові	4328,7	0,2	2432,3	0,1	-1896,4	-0,1

За даними Головного управління статистики у Тернопільській області.

Таблиця 7. Економічна ефективність виробництва зернових та зернобобових культур в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області

Види продукції	Товарна продукція, тис. ц		Ціна реалізації, грн.		Собівартість і ц реалізованої продукції, грн.		Фінансовий результат, тис. грн.		Рівень рентабельності, %	
	2012 р.	2013 р.	2012 р.	2013 р.	2012 р.	2013 р.	2012 р.	2013 р.	2012 р.	2013 р.
Зернові та зернобобові всього	13081,6	14123,5	151,05	126,76	127,77	122,73	304544,5	56890,4	18,2	3,3
в т.ч. пшениця озима	5263,1	3786,1	147,14	137,89	133,67	148,42	70874,5	-39851,8	10,1	-7,1
пшениця яра	408,3	162,9	142,43	136,97	124,19	140,96	7449,9	-649,8	14,7	-2,8
ячмінь озимий	297,7	280,8	154,30	144,58	133,42	164,14	6214,7	-5492,2	15,7	-11,9
ячмінь ярий	1104,7	707,7	185,11	172,42	133,18	157,32	57362,9	10687,2	39,0	9,6
овес	20,2	39,0	134,26	124,03	111,11	113,81	468,1	398,9	20,8	9,0
жито	58,6	20,8	123,30	110,72	153,42	100,32	-1766,4	215,8	-19,6	10,4
гречка	71,2	73,5	349,29	269,82	271,15	243,13	5563,9	1961,9	28,8	11,0
горох	36,5	33,7	235,74	288,03	182,31	196,40	1951,7	3089,5	29,3	46,7
просо	2,5	0,6	103,09	179,57	102,93	134,22	0,4	27,3	0,2	33,8
кукурудза на зерно	5797,5	9006,5	145,79	115,92	119,06	106,35	154992,7	86210,2	22,5	9,0
інші зернові культури	21,2	11,9	191,78	204,22	124,38	179,59	1432,1	293,4	54,2	13,7

ності можливе завдяки зменшенню собівартості вирощування зернових, або завдяки підвищенню реалізаційних цін, що вимагає підвищення якості продукції. Підвищення врожайності зернових культур можна досягти, застосовуючи ресурсозберігаючі технології, забезпечуючи внесення науково-обґрунтованих доз мінеральних добрив, використовуючи засоби захисту рослин, сорти і гібриди інтенсивного типу. Для перспективного розвитку галузі необхідна ефективна державна підтримка та створення умов для залучення інвестицій.

Література:

1. Бойко В.І. Економіка виробництва зерна (з основами організації і технології виробництва): монографія / В.І. Бойко, Є.М. Лебідь, В.С. Рибка. — К.: Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки", 2008. — 400 с.
2. Дієсперов В.С. Ефективність виробництва у сільськогосподарському підприємстві: монографія. — К.: Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки", 2008. — 340 с.
3. Ільчук М.М. Перспективи ефективного розвитку сільськогосподарських підприємств в умовах поглиблення інтеграції / М.М. Ільчук, С.О. Нікітченко // Біоресурси і природокористування. — 2012. — № 3/4. — С. 117—125.
4. Мессель-Веселяк В.Я. Напрями забезпечення конкурентоспроможності аграрного виробництва / В.Я. Мессель-Веселяк // Економіка АПК. — 2009. — № 10. — С. 7—15.

5. Саблук П.Т. Національна доктрина продовольчої безпеки / П.Т. Саблук, Г.М. Калетник, С.М. Кваша // Економіка АПК. — 2011. — № 8. — С. 3—11.

References:

1. Bojko, V. I. Lebid', Ye. M. and Rybka, V. S. (2008), *Ekonomika vyrobnytstva zerna (z osnovamy orhanizatsii i tekhnolohii vyrobnytstva): Monohrafiia [Economy of production of grain (with bases of organization and technology of production): Monograph]*, Natsional'nyj naukovyj tsentr "Instytut ahrarnoi ekonomiky", Kyiv, Ukraine.
2. Diiesperov, V.S. (2008), *Efektivnist' vyrobnytstva u sil's'kohospodars'komu pidpriemstvi: Monohrafiia [Efficiency of production is in an agricultural enterprise: Monograph]*, Natsional'nyj naukovyj tsentr "Instytut ahrarnoi ekonomiky", Kyiv, Ukraine.
3. Il'chuk, M. M. and Nikitchenko, S. O. (2012), "Prospects of effective development of agricultural enterprises are in the conditions of deepening of integration", *Bioresursy i pryrodokorystuvannia*, vol. 3, vol. 4, pp. 117—125.
4. Messel'-Veseliak, V. Ya. (2009), "Directions of providing of competitiveness of agrarian production", *Ekonomika ahropromyslovoho kompleksu*, vol. 10, pp. 7—15.
5. Sabluk, P. T. Kaletnik, H. M. Kvasha, S. M. (2011), "National doctrine of food safety", *Ekonomika ahropromyslovoho kompleksu*, vol. 8, pp. 3—11.

Стаття надійшла до редакції 01.12.2014 р.